INDIAN STREAMS RESEARCH JOURNAL

ISSN: 2230-7850
IMPACT FACTOR : 5.1651 (UIF)
VOLUME - 10 | ISSUE - 11 | DECEMBER - 2020

शेतमाल प्रक्रिया उद्योगातील कामगारांच्या समस्या

श्री. यशवंत भाऊराव दुबाले[१]
प्रा.डॉ. श्रीधर मधुकरराव कोल्हे[२]
[१] **संशोधक,** सहयोगी प्राध्यापक, वाणिज्य विभाग, लालबहादूर शास्त्री महाविद्यालय, परतूर,
जि. जालनाडी. एस.एम. कॉलेज, जिंतूर, जि. परभणी.
[२] **मार्गदर्शक**, प्राध्यापक, वाणिज्य विभाग,
लालबहादूर शास्त्री महाविद्यालय, परतूर, जि. जालनाडी. एस.एम. कॉलेज, जिंतूर, जि. परभणी.

गोषवारा (Abstract)

मानवी संस्कृती अस्तित्वात आली त्या काळात मानव जंगलांमध्ये राहून झाडपाला खाऊन जगत होता. आजची परिस्थिती पाहिली तर मानवाने जलद गतीने विकास केला आहे. जगातील राष्ट्रांपैकी अनेक राष्ट्र असे आहेत की, ज्यांचा अपेक्षित विकास झालेला नाही. अशा राष्ट्रांना आपण अविकसित राष्ट्र म्हणतो. अशा राष्ट्रासमोर अनेक प्रश्न असतात. ते सोडवताना अनेक समस्यांना तोंड द्यावे लागते. सर्वात महत्त्वाची समस्या बेकारीची आहे. वरकरणी लोक काम करत असलेली दिसतात. परंतु त्यांच्या कामामुळे कुटुंबातील एकूण उत्पन्नात वाढ होत नाही. अशा परिस्थितीत संबंधित व्यक्ती बेकारच असते. देशातील बेकारीची समस्या सोडविण्यासाठी रोजगार उपलब्ध करून देणे हे सरकारचे पहिले कर्तव्य आहे.

प्रस्तावना:-

कृषी विकास हा कृषी प्रधान देशाचा पाया मानला जातो. शेती हे उपजीविकेचे साधन असताना देशात कृषी विकासाचे महत्त्व अनन्य साधारण आहे. कृषी क्षेत्र व औद्योगिक क्षेत्र हे विकासाच्या रथाचे दोन चाक आहेत असे म्हणणे वावगे ठरणार नाही. या प्रकरणात संशोधकाने कृषी विकासाची संकल्पना, सिद्धांत त्यातील महत्त्वाचे टप्पे व शासनाची भूमिका मांडत असताना कृषी विकासासाठी कृषी उद्योगाची भूमिका व कृषी उद्योगाचे आर्थिक व सामाजिक परिणामाचे सखोल विश्लेषण केले आहे. भारताच्या दृष्टिकोनातून विचार करत असताना देशात राबवत असणाऱ्या पंचवार्षिक योजनेत जास्तीत जास्त बेकारी नष्ट करण्यासंदर्भात भर दिलेला दिसून येतो. ही बेकारी नष्ट करण्यासाठी रोजगार मोठ्या प्रमाणात उपलब्ध करून देण्याचा प्रयत्न केला जातो. ज्या ठिकाणी रोजगार उपलब्ध करून द्यावयाचा आहे. अशा ठिकाणी वेगवेगळे उपक्रम राबविले जातात. त्यामध्ये खासगी उत्पादकांना विशिष्ट मर्यादेपर्यंत स्वातंत्र्य दिले जाते. तसेच सामाजिक हिताच्या दृष्टिकोनातून सार्वजनिक उपक्रम ही चालविले जातात. प्रामुख्याने ग्रामीण भागात किंवा मागास भागात लघु व कुटीर उद्योगांना प्रोत्साहन दिले जाते. त्यांना लागणाऱ्या सुविधा उपलब्ध करून दिल्या जातात. या पाठीमागील उद्देश स्थानिक पातळीवरील मागणी पूर्ण व्हावी व तेथील बेकारांना काम मिळावे हा असतो. अविकसीत राष्ट्रांसमोरील अनेक अडचणींपैकी महत्त्वाच्या अडचणी भांडवल व वाढणाऱ्या लोकसंख्येला उपलब्ध करून द्याव्या लागणाऱ्या रोजगाराची आहे. या दोन्ही अडचणी दूर करण्याकरिता संबंधित देशाला श्रमातूनच विकास घडवून आणावा लागतो. श्रमप्रधान तंत्र उपयोगात आणून देशास स्वयंनिर्भर करण्याचा प्रयत्न अविकसीत देश करत असतो.

अभ्यासाचा उद्देश:-

१. शेतमाल प्रक्रिया उद्योगाचा अभ्यास करणे

२. शेतमाल प्रक्रिया उद्योगातील कामगाराच्या समस्या

अभ्यास पद्धती:-

या संशोधन पेपरसाठी अभ्यास पद्धती म्हणून निवड पद्धतीचा वापर करण्यात आला आहे. शेतमाल प्रक्रिया उद्योगातील कामगारांच्या समस्याची निवड केली आहे. ऐकून तीन उद्योगाचा अभ्यास केला आहे त्यामध्ये साखर उद्योग, तेल उद्योग आणि जिनिंग प्रेसिंग उद्योग यांचा अभ्यास केला आहे.

रचना:-

या संशोधन निबंधासाठी सर्वप्रथम शेतमाल प्रक्रिया उद्योग आणि कामगाराच्या समस्या याचा अभ्यास केला आहे. खूप शेतमाल प्रक्रिया उद्योग आहेत पण काही निवडक उद्योगाचा संशोधनात अभ्यास केला आहे. मराठवाड्यातील शेतमाल प्रक्रिया उद्योगात काम करणाऱ्या एकून २४० कामगारांचा अभ्यास या संशोधनात केला आहे.

कामगारांच्या समस्याविषयक

उद्योगात काम करणाऱ्या प्रत्येक कामगारांना कोणती ना कोणती समस्या असते. त्या समस्याचे समाधान करणे उद्योगाचे काम असते. कामगारांना असणाऱ्या समस्या मध्ये काम आवडत नाही, राहण्याची व्यवस्था नाही, मुलांच्या शिक्षणाची चांगली सोय नाही, मूळ गावापासून दूर, कमी पगार, कामाची स्थिती चांगली नाही, कामाचे तास जास्त, आरोग्यावर विपरित परिणाम, प्रशिक्षणाची उपलब्धता नाही, सहकाऱ्याशी संबंध, कामाची हमी नाही, कामामुळे ताण / तणाव/नैराश्य, स्वच्छ हवा, पाण्याची सुविधा नाही, प्रसाधनगृहाची अपुरी सुविधा आणि महिलांचे लैंगिक शोषण इत्यादी समस्या कामगारांना उद्योगात पडत असतात असे या अभ्यासातून निष्पन्न झाले आहे.

तक्ता क्र. १ कामगारांच्या समस्याविषयक माहिती

तपशील	साखर उद्योग	तेल उद्योग	जिनिंग प्रेसिंग	एकूण
काम आवडत नाही	३१	१४	४५	९०
	३४.४४	१५.५६	५०.००	१००.००
राहण्याची व्यवस्था नाही	१२	९	१९	४०
	३०.००	२२.५०	४७.५०	१००.००
मुलांच्या शिक्षणाची गैरसोय	२६	१३	४१	८०
	३२.५०	१६.२५	५१.२५	१००.००
मूळ गावापासून दूर	१७	११	१८	४६
	३६.९६	२३.९१	३९.१३	१००.००
पगार कमी	३६	१९	४८	१०३
	३४.९५	१८.४५	४६.६०	१००.००
कामाची स्थिती चांगली नाही	१३	१७	५२	८२
	१५.८५	२०.७३	६३.४१	१००.००
कामाचे तास जास्त	१९	१२	४३	७४
	२५.६८	१६.२२	५८.११	१००.००
आरोग्यावर विपरित परिणाम	११	८	६५	८४
	१३.१०	९.५२	७७.३८	१००.००
प्रशिक्षणाची उपलब्धता नाही	९	१७	१६	४२
	२१.४३	४०.४८	३८.१०	१००.००
सहकाऱ्यांशी / मालकाशी संबंध	१४	१२	४०	६६
	२१.२१	१८.१८	६०.६१	१००.००

कामाची हमी नाही	३८	१९	३८	९५
	४०.००	२०.००	४०.००	१००.००
कामामुळे तान/ तणाव / नैराश्य	४२	७	४५	९४
	४४.६८	७.४५	४७.८७	१००.००
स्वच्छ हवा, पाण्याची सुविधा नाही	१८	१५	२६	५९
	३०.५१	२५.४२	४४.०७	१००.००
प्रसाधन गृहाची अपुरी सुविधा	१४	१६	४८	७८
	१७.९५	२०.५१	६१.५४	१००.००

वरील तक्ता क्र. १ वरून असे दिसून येते की, उद्योगात काम करणा□या एकुण २४० कामगारांपैकी सर्वात जास्त ४२.९२ टक्के कामगारांना पगार कमी ही समस्या जास्त उदभवत आहे. तसेच त्या पाठोपाठ कामाची हमी नाही ३९.५८ टक्के, कामामुळे ताण / तणाव / नैराश्य ३९.१७ टक्के, काम आवडत नाही ३७.५० टक्के, आरोग्यावर विपरित परिणाम ३५ टक्के, कामाची स्थिती चांगली नाही ३४.१७ टक्के, मुलांच्या शिक्षणाची गैरसोय ३३.३३ टक्के, प्रसाधनगृहाची अपुरी सुविधा ३२.५० टक्के, कामाचे तास जास्त ३०.८३ टक्के, सहका□यांशी / मालकाशी संबंध चांगले नाहीत. २७.५० टक्के स्वच्छ हवा, पाण्याची सुविधा नाही, २४.५८ टक्के, मूळ गावापासून दूर १९.१७ टक्के, प्रशिक्षणाची उपलब्धता नाही १७.५० टक्के आणि सर्वात कमी समस्या जाणवणारी प्रमाण १६.६७ टक्के असे या अभ्यासातून दिसून आले आहे.

निष्कर्ष:

मराठवाड्यातील शेतमाल प्रक्रिया उद्योगात काम करणाऱ्या कामगारांच्या समस्यांचा अभ्यास केला असून त्यांना खूप समस्यांना तोंड द्यावे लागत आहे. तरी सरकारने त्यांच्या समस्या सोडवण्यासाठी कडक कायदे केले पाहजे जेणे करून त्यांना समस्या येणार नाही. तरच त्यांना या उद्योगात काम करणे परवडेल नाहीतर त्यांना दुसरीकडे काम करावे लागेल असे या संशोधनातून उघड होत आहे.

संदर्भ सूची:-

१) एन.टी. जोशी (२०१३), Agro based Industry in India, Working Paper, 98, IJPA Institute, New Delhi, P. 02.
२) रं. ग. पेंठणकर (२०००), भारतीय अर्थव्यवस्थेची रचना, टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठ, पुणे, पृ. क्र. ०१
३) लीला पाटील (१९८६), कृषी अर्थशास्त्राची मूलतत्त्वे, महाराष्ट्र विद्यापीठ ग्रंथ निर्मिती मंडळ, नागपूर, पृ.क्र. १६.
४) M.S. Swaminathan (2011), Agricultural Development in India, Working Ppaer, Indian Agricultural and Research Institute, New Delhi, Pp. 02.
५) R.L. Loren (1967), The Economics of Agriculture, Cambridge University, New Delhi, P. 142.
६) अशोक ढवळे (२०११), स्वातंत्र्योत्तर भारतातील बदलते कृषी धोरण आणि विकास, विकास आणि राजकारण, चिन्मय प्रकाशन, औरंगाबाद, पृ.क्र. १११.